

مقایسه کارکرد خانواده، معنای زندگی و میزان رشد اخلاقی در بین افراد مجرم و غیر مجرم

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۹/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۵/۱۰

از صفحه ۸۵ تا ۱۰۲

فاطمه مصطفائی^۱، مرتضی مصطفائی^۲، قادر زارع مهدوی^۳

چکیده

انسان موجودی است که با حس اخلاقی متولد می‌شود؛ این حس در خانواده ظاهر می‌شود، به وسیله معلمان الگو می‌گیرد و توسط اجتماع تغذیه شده و آموزش داده می‌شود. در کنار نقش عمده تحول اخلاقی بر رشد اجتماعی و شخصیتی، داشتن معنا در زندگی و داشتن کارکردی سالم در خانواده عاملی برای رشد و شکوفایی خصوصیات انسانی است. اگر خانواده می‌تواند عامل مهمی در گرایش افراد به سمت بزهکاری باشد و شرایط نامطلوب آن بزهکاری را پرورش دهد به همان نسبت وجود شرایط مطلوب در خانواده رشد ذهنی، عاطفی، روانی و اجتماعی افراد را امکان‌پذیر می‌سازد و مهم‌ترین عامل پیشگیری از بزهکاری است. پژوهش حاضر سعی کرده است تا در افراد مجرم و غیر مجرم، میزان کارکرد خانواده، معنای زندگی و رشد اخلاقی را بررسی کند. تحقیق حاضر از نوع علی - مقایسه‌ای و جامعه مورد مطالعه شامل کلیه زندانیان ساکن در زندان مرکزی شهر همدان بوده است. ۶۲ نمونه پژوهش به صورت در دسترس و ۶۲ نفر به عنوان افراد مورد مقایسه انتخاب شدند. برای سنجش متغیرهای مورد مطالعه از آزمون تحول اخلاقی، پرسش‌نامه معنی در زندگی ماهولیک و کرانباخ و ابزار سنجش خانواده استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل از آمار توصیفی و تحلیل واریانس چند متغیره و تحلیل تشخیصی استفاده شد. معنای زندگی، تحول اخلاقی و عملکرد خانواده در افراد مجرم و غیر مجرم متفاوت است و افراد مجرم نسبت به افراد عادی از سطح رشد و تحول اخلاقی پایین‌تری برخوردارند و معنای کمتری را در زندگی خود احساس می‌کنند و عملکرد خانوادگی متفاوتی دارند. به‌طور کلی، خانواده و عملکرد آن در هویت‌یابی و یافتن معنایی برای زندگی نقش مهمی دارد و بیش از پیش سیستم عاطفی - هیجانی و تربیتی خانواده و در کنار آن انسجام هویتی افراد در ارتکاب جرم نقش خود را نشان می‌دهد.

کلیدواژه‌ها

کارکرد خانواده، معنای زندگی، رشد اخلاقی، جرم.

۱. دانشجوی دکتری روان‌شناسی بالینی دانشگاه شاهد، نویسنده مسئول: Dr.mostafae@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه پیام نور تهران: mo.mostafae@gmail.com

۳. عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انتظامی: Zaremahdavi@gmail.com

مقدمه

طی چند دهه اخیر، شیوع جرم در کشورهای مختلف رو به فزونی است و این روند نگرانی مداوم مسئولان کشورهای جهان را برانگیخته است (پالاهنگ، وکیل زاده و دریس، ۱۳۸۱، ص ۴۲). طبق گزارش سازمان ملل در طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۶، سالیانه به طور متوسط ۵ درصد بر میزان جرائم در سطح جهان افزوده شده که بیش از میزان رشد جمعیت است (شامبیانی، ۱۳۹۱، ص ۱۲۳).

آیزنک (۱۹۷۰؛ به نقل از میرزا احمدی، ۱۳۸۹، ص ۱۶۴) معتقد است وراثت در مستمر کردن زمینه برای ارتکاب جرم و کج رفتاری نقش مهم و احتمالاً حیاتی را ایفا می‌کند اما در عین حال به عوامل محیطی جرم نیز توجه دارد؛ بنابراین دیدگاه او علمی‌تر به نظر می‌رسد. به نظر آیزنک، انگیزه نخستین انسان لذت‌جویی و درد‌گریزی است، از این‌رو، اراده آزاد انسان و خردورزی، آن را به عنوان عامل تعیین‌کننده رفتار آدمی نمی‌پذیرد و متناسب کردن مجازات با بزهکاری را نیز در کاهش جرم و جنایت بی‌تأثیر می‌داند؛ زیرا که لذت‌جویی در بیشتر موارد آنی است و به گذشت زمان احتیاج ندارد، در حالی که مجازات در آینده در انتظار فرد است و به خاطر این شکاف زمانی میان کج رفتاری که لذت‌جویانه است و مجازات که رنج‌آور است، کج رفتاری تکرار می‌شود و مجازات نمی‌تواند تابع کج رفتاری شود و علاوه بر این، امکان پنهان ساختن بسیاری از کج رفتاری‌های و گریز از مجازات نیز وجود دارد (شامبیانی، ۱۳۹۱، ص ۱۷۶).

جوامع بشری از بدو پیدایش خود با مشکلات عدیده‌ای چون قحطی، رکود اقتصادی، افزایش مرگ و میر، افزایش اعتیاد و غیره مواجه بودند و تلاش‌های زیادی هم در جهت رفع یا کاهش آن‌ها انجام داده‌اند. در این میان، افزایش جرم و بزهکاری به‌عنوان یکی از این مشکلات، نه تنها با پیشرفته‌تر شدن کشورها کاهش نیافته، بلکه روند رو به رشد نیز نشان داده است. طبق آماری که شامکی^۱ بین سال‌های ۱۹۰۰ تا ۱۹۲۷ در شهرهای مختلف جهان چون لندن و پاریس و شیکاگو تهیه کرد نشان داد که همیشه جرائم و انواع آن رو به افزایش بوده است (حکمت، ۱۳۹۰، ص ۱۴۱).

برای جلوگیری از وقوع جنایت و تبهکاری، کارشناسان همواره پیشنهادهایی مانند افزایش تعداد پلیس در خیابان‌ها، استفاده از تلویزیون مدار بسته، روشنایی خیابان‌ها،

1. Show - Mackey

استفاده از قفل‌های محکم، مجازات سنگین، زندانی کردن و غیره. ارائه می‌دهند اما شواهد نشان می‌دهد که موارد فوق برای دفع این مشکل اجتماعی تأثیر چندانی ندارد؛ زیرا برخی از ناتوانایی‌های ما در جلوگیری از ارتکاب جرم مربوط به عدم شناخت ما از رفتار مجرمانه است (کی‌نیا، ۱۳۹۱، ص ۲۸۷). در طی تحقیقات فراوان، رابطه جرم با متغیرهای مختلفی چون وضعیت اقلیمی، وضعیت اقتصادی و وضعیت جمعیت شناختی بررسی شده و هر کدام به نوبه خود بخشی از علت‌های ارتکاب جرم را تشریح کرده‌اند (حکمت، ۱۳۹۰، ص ۱۶۷). یکی از این عوامل روان‌شناختی، رشد اخلاقی است. رشد اخلاقی در انسان به موازات تحول شناختی است. در نظریه بزهکاری گلبِریگ، رفتار بزهکارانه با سطوح استدلال اخلاقی پائین مشخص می‌شود. از نظر او مجرمان افرادی هستند که در مراحل رشد و تحول اخلاقی، پیشرفتی نکرده‌اند؛ اکثر تحقیقات بعدی انجام گرفته نیز این موضوع را تأیید کرده‌اند که افراد مجرم در مقایسه با افراد عادی از سطح تحول اخلاقی پایین‌تری برخوردارند (کدیور، ۱۳۸۸، ص ۱۸۸).

انسان تنها موجودی است که در این دنیا طالب سعادت است و اخلاق یکی از ضروری‌ترین نیازهای او جهت دستیابی به سعادت محسوب می‌شود (نورانی اردبیلی، ۱۳۹۱، ص ۲۰۸). انسان با حس اخلاقی، حسی که خیلی زود تجلی می‌کند، متولد می‌شود. این حس در خانواده ظاهر می‌شود، بوسیله معلمان الگو می‌گیرد و توسط اجتماع تغذیه می‌شود. قواعد اخلاقی را که بر اساس اصول عدالت و در نظر گرفتن حقوق دیگران قرار دارد، آموزش می‌دهند؛ اما اینکه کودکان چطور میل درونی برای پیروی از قواعد اخلاقی پیدا می‌کنند و چه انگیزه‌هایی آنان را وادار به پیروی از قواعد می‌کند در طی مراحل رشد متفاوت است (ماسه، کیگان، هوستون و کانجر^۱، ۱۳۹۰، ص ۶۷).

در زمینه دین‌داری و اخلاق، چادویک و تاپ^۲ (۲۰۰۹) چنین نتیجه گرفتند که دو معیار دین‌داری و اخلاق یعنی رفتار مذهبی و احساسات دینی در پیش‌بینی بزهکاری دخالت دارند، به گونه‌ای که هر چه شدت رفتار مذهبی بیشتر بوده و احساسات دینی قوی‌تر و مقبولیت بیشتری داشته باشد، میزان ارتکاب بزهکاری کمتر خواهد بود.

ساگر^۳ (۲۰۰۹) در تحقیقی رشد و تحول اخلاقی نوجوانان بزهکار را با نوجوانان عادی

1. Mussen, Kagan, Huston, Conger

2. Chad Wick. B.A & Top, B.L

3. Sugar, M

مورد مقایسه قرار دادند. نتایج تحقیق نشان داد که نوجوانان عادی به طور نسبی در مراحل بالاتری از رشد و تحول اخلاقی قرار دارند و اینجاست که نقش خانواده در تحول اخلاقی فرد و بیدار نگه داشتن وجدان و بزهکار یا غیر بزهکار بودن و حتی شکل‌گیری هویت او مشخص می‌شود؛ چراکه هویت و سبک‌های هویتی متنوع نیز تغییرات عمده‌ای در عملکردهای افراد به وجود می‌آورند.

در پژوهشی که میرسلطانی (۱۳۸۹) بر روی بزهکاران شهر تبریز انجام داد به این نتیجه رسید که نوجوانان بزهکار در مقایسه با نوجوانان عادی از رشد و تحول اخلاقی پایین‌تری برخوردارند.

محمد اسماعیل (۱۳۸۴) در پژوهشی به بررسی و مقایسه رشد اخلاقی نوجوانان عادی و دارای اختلال سلوک پرداخت. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل پاسخ‌های نوجوان دارای اختلال سلوک نشان داد که مراحل رشد اخلاقی نوجوانان ۱۲ تا ۱۷ ساله دارای اختلال سلوک با الگوی ارائه شده از جانب کلبِرگ مطابقت دارد و به موازات بالا رفتن سن، سطح استدلال اخلاقی آنان نیز رشد می‌یابد؛ اما مقایسه نسبت پاسخ‌های آنان با نسبت پاسخ‌های نوجوانان عادی در داستان‌های کلبِرگ نشان داد که استدلال اخلاقی کودکان و نوجوانان دارای اختلال سلوک با استدلال اخلاقی نوجوانان عادی سنین ۱۲ سال در سطح اول و دوم تفاوت دارد.

اکرمی (۱۳۹۱) در مطالعه خود نشان داد که بین قضاوت اخلاقی کودکان و نوجوانان بزهکار، تفاوت معنی‌داری وجود دارد و کودکان و نوجوانان عادی از لحاظ درک اخلاقی در سطوح رشد یافته‌تری از مراحل کلبِرگ قرار دارند. در حالی که جنیدی (۱۳۸۸) و اسیرسیانس (۱۳۸۶) به عدم تفاوت بین نوجوانان عادی و بزهکار در زمینه تحول قضاوت اخلاقی دست یافتند.

در کنار نقش عمده تحول اخلاقی بر رشد اجتماعی و شخصیتی، داشتن معنا در زندگی هم عاملی برای رشد و شکوفایی خصوصیات انسانی است. فرانکل معتقد است که اگر افراد معنایی را تعقیب نکنند و هدفی را نداشته باشند، احتمالاً به هر بیراهه‌ای منحرف خواهند شد؛ چراکه انسان هدفمند بدون توجه به مسیرهای انحرافی جهت زندگی خود را تعیین می‌کند، تعالی نفس را تجربه می‌کند و با رضایت و آرامش روانی از زندگی خود بهره‌مند می‌شود. فرانکل معنی درمانی را در روان‌شناسی رشد داد تا این عقیده را نشان دهد که «امیدواری به آینده» نیروی مهم نگه‌دارنده زندگی است و کسانی

را که از این موهبت برخوردار نیستند بی حوصله کنندگان افسارگسیخته‌ای می‌دانند که بودن یا نبودن برای آن‌ها اهمیت چندانی ندارد؛ بنابراین نه تنها نمی‌توانند برای جامعه خود سازنده باشند، خطر ساز آن نیز خواهد بود؛ چراکه آن‌ها چیزی برای از دست دادن ندارد. پس معنی درمانگر به مراجعه کمک می‌کند تا معنی زندگی را جستجو کند، اما معنی خاصی را تحمیل نمی‌کند (مالکی، ۱۳۸۹، ص ۷۵). تاکنون لوگوترایی موفقیت خود را در انواع مختلفی از موقعیت‌های درمان نشان داده است: معنی درمانی برای درمان بزه‌کاران معتاد (لین^۱ و همکاران به نقل از تبریزی، ۱۳۸۷). بزهکاران الکلی (کرامباف، ۱۹۷۰ به نقل از تبریزی، ۱۳۸۷)، غلبه بر فوبی‌ها، سوگ‌ها، درمان بی‌خوابی‌ها و کمک به بیماران وسواس اجباری سودمند است.

همه مذاهب به گونه‌های متفاوت اهمیت خانواده و چگونگی تشکیل این کانون، رفتار و وظایف هر یک از اعضای آن را مشخص کرده‌اند (نجاریان، ۱۳۸۷، ص ۱۸۳). خانواده نقش بسیار مهمی در رشد و پیشرفت توانایی‌ها و استعداد‌های اعضای خود دارد. به عبارت دیگر، نقش و وظایفی که هر یک از اعضای خانواده بر عهده می‌گیرند در تقابل نزدیک با یکدیگر بوده و ایفای نقش هر یک از اعضای می‌تواند موجبات رشد و تعالی خانواده را فراهم کند.

اختلال در کارکرد خانواده، مشکلاتی را در منظومه خانواده ایجاد می‌کند و در صورت تشدید مشکلات، خانواده را به سمت فروپاشی سوق می‌دهد و به‌طور کلی، افزایش ناراحتی‌های فکری، جسمی، عاطفی و ذهنی رابه دنبال دارد. سعادت‌مند (۱۳۷۶؛ به نقل از صیادی، ۱۳۹۱، ص ۹۸) در تحقیقی که به بررسی رابطه کارکرد خانواده با علائم جسمانی، اضطراب و اختلال خواب، اختلال در کارکرد اجتماعی و افسردگی پرداخته است، به این نتیجه دست یافت که بین کارایی ناسالم خانواده و علائم جسمانی، اضطراب و اختلال خواب، اختلال در کارکرد اجتماعی و افسردگی، رابطه معنی‌داری وجود دارد. نتایج تحقیقات حاکی از آن است که خانواده‌ها در طی دوران تحول، فرزندانشان به عنوان سیستم‌های حمایتی عمل می‌کنند (جان ستون و ماش^۲، ۲۰۰۹، ص ۱۸۳). از طرفی، توانایی سازگاری با تغییر، نشان کارکرد سالم خانواده است. در خانواده‌های سالم، بین به

1.Linn

2.Johnston C, Mash EJ

هم‌پیوستگی، انطباق‌پذیری و ارتباط، تعادل وجود دارد؛ اما منظور این نیست که خانواده‌ها همیشه متعادل هستند. این چالشی است که خانواده‌ها همیشه با آن روبه‌رو هستند. مددکاران بهداشت روانی در تلاش‌اند تا ببینند در هنگام بروز فشارهای روحی خانوادگی، آیا اعضای خانواده‌ها مورد حمایت‌های هم‌دیگر هستند، آیا انتظارات مربوط به نقش، روشن و دارای انعطاف است و آیا مقررات خانواده واضح و انعطاف‌پذیر است؟

اگر مرزها بیش از حد انعطاف‌پذیر باشند یا اصلاً مرزی وجود نداشته باشد، اگر اعضای خانواده کاملاً به هم وابسته باشند یا اینکه از هم‌دیگر منفک باشند، امکان دارد خانواده‌ها نتوانند خود را با تغییر یا فشار وارده سازگار کنند. در واقع، ممکن است اصلاً ارتباطی وجود نداشته باشد یا آن‌قدر این ارتباط مخدوش باشد که به‌صورت عامل ضد‌سازندگی عمل کند. از طرفی، کارآمدی خانواده نیز در مقابل ناکارآمدی مطرح است. وقتی الگوهای خانوادگی برای رسیدن به هدف‌ها سودمند باشند، خانواده از نظر کارکردی کارا است و وقتی الگوهای خانوادگی ناسودمند باشد و تعاملات همراه با استرس و رفتارهای بیمارگونه صورت گیرد خانواده ناکارآمد خواهد بود.

اگر خانواده می‌تواند عامل مهمی در گرایش افراد به سمت بزهکاری باشد و شرایط نامطلوب آن بزهکاری را پرورش دهد به همان نسبت وجود شرایط مطلوب در خانواده، رشد ذهنی، عاطفی، روانی و اجتماعی افراد را امکان‌پذیر می‌سازد و مهم‌ترین عامل پیشگیری از بزهکاری است. خانواده، نخستین و پایدارترین نهادی است که اعضای خود را به مدت طولانی تحت تأثیر قرار می‌دهد و در شکل‌گیری نوع نگرش و رفتار آنان سهم بسزایی دارد؛ بنابراین شناخت عملکرد خانواده و تأثیر آن بر گرایش‌های رفتارهای مجرمانه می‌تواند خانواده‌ها را در جامعه‌پذیر کردن افراد یاری رساند (ساروخانی، ۱۳۹۱، ص ۹۵).

مطالعات بسیاری نشان می‌دهند نوجوانانی که تجربه‌های کودکی خود را در محیط‌های نامساعد خانوادگی کسب کرده‌اند، دگرگونی‌های رفتاری و نابهنجاری‌های اجتماعی را در دوران رشد بعدی خود نشان داده‌اند (شعاری نژاد، ۱۳۹۱، ص ۱۱۸). همچنین نوجوانان فراری، عدم واکنش کافی، ارتباطات یا انتخاب‌های ناچیز، محدودیت‌های غیرمنطقی اعمال‌شده از طرف خانواده، سوءاستفاده جسمی و مورد غفلت واقع‌شدن و طرد از عوامل اساسی فرار خود از خانه قلمداد می‌کنند (تاپلر، هویت و وایت بک، ۲۰۰۵؛ به نقل از صیادی، ۱۳۹۱، ص ۱۳۲).

شماری از مطالعات، به بررسی تأثیر فرآیند خانواده بر رفتارهای بزهکارانه پرداخته‌اند. پژوهشگران بسیاری در تحقیقات خود فرآیندهایی از جمله گسستگی خانواده (مالو^۱، ۲۰۰۹؛ هاگان و فوستر^۲، ۲۰۱۰؛ فاضلی نیا، ۱۳۹۰؛ امینی لار، ۱۳۸۹؛ مبارکی، ۱۳۸۶؛ رستگار خالده، ۱۳۸۷؛ گیلک پور، ۱۳۹۱)، از دست دادن والدین (راهب، ۱۳۸۰؛ امینی لار، ۱۳۸۹)، تک والدی بودن (بروک، ۲۰۰۹؛ هاگان و فوستر، ۲۰۱۰) و جدایی والدین (راهب، ۱۳۸۵؛ ولی زاده، ۱۳۸۶) را به عنوان علل یا در ارتباط با رفتارهای بزهکارانه برجسته کرده‌اند.

ساترلند (۱۹۹۹) نشان داد که بین خانواده از هم گسیخته و بزهکاری در دختران رابطه معنی داری وجود دارد.

مطالعه جویی و فرینگتون (۲۰۱۰) نشان می‌دهد که درصد نرخ بزهکاری در میان پاسخگویانی که از خانواده گسسته می‌آیند بیش از خانواده‌های سالم است. پالوشی و همکاران (۲۰۰۸) بیان می‌کند که مادران بزهکار در معرض انواع گوناگونی از مخاطرات قرار دارند که منجر به ناتوانی آن‌ها در ایفای نقش مثبت خانوادگی می‌شود. از جمله این خطرات می‌توان به افسردگی، خشونت خانوادگی، ابتلا به اختلالات روانی و ارتکاب جرم را نام برد که هریک، فرزندان را در معرض خطر اختلال رشدی، سوء رفتار و بی‌توجهی قرار می‌دهد.

نتایج پژوهش جوادی (۱۳۹۰) نشان داد که سطح ارتباطات عاطفی خانواده، نقش تعیین کننده‌ای در گرایش نوجوانان به بزهکاری دارد و ارتباط صمیمانه، روابط صحیح خانوادگی و همچنین کمک به همدلی خانواده باعث می‌شود که کودکان و نوجوانان کمتر به بزهکاری اقدام کنند. همچنین، خانواده‌های دارای عضو بزهکار، توانایی حل مسئله کمتری از سایر خانواده‌ها دارند.

سامانی و بهمنش (۱۳۹۰) در تحقیقی به مقایسه فرآیندها و کنش‌های خانوادگی در نوجوانان بزهکار و عادی پرداخته است. نتایج نشان داد که تفاوت معناداری در کنش‌ها و فرآیندهای خانواده میان نوجوانان عادی و بزهکار وجود دارد.

مطالعات گسترده‌ای نقش متغیرهای خانواده نظیر از هم پاشیدگی خانواده، ناهماهنگی

1. Muolo, P

2. Hagan, J. & Foster, H

والدین، والدین مجرم، بیماری روانی والدین، مصرف مواد توسط والدین، طرد از طرف والدین را به عنوان علت یا در ارتباط با رفتارهای مخاطره‌آمیز و یا بزه برجسته کرده‌اند (ساگر، ۲۰۰۹؛ سیف، ۱۳۷۸، ص ۱۱۶؛ محمدی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۲۳۷).

مبنتی بر این رویکردها و نتایج پژوهشی، چنین به نظر می‌رسد که رشد و تحول اخلاقی، کارکرد خانواده و معنای زندگی در مواجهه با چالش‌های مربوط به ارتکاب جرم از جمله عواملی هستند که در بروز پدیده جرم حائز اهمیت هستند و تاکنون در این زمینه، تحقیقی صورت نیافته است. از این‌رو، سؤال اساسی پژوهش این است که آیا بین عملکرد خانواده، معنای زندگی و رشد اخلاقی در افراد مجرم ساکن در زندان مرکزی شهر همدان و افراد غیرمجرم تفاوت وجود دارد؟ آیا متغیرهای رشد اخلاقی، کارکرد خانواده و معنای زندگی به‌طور معنی‌داری ارتکاب جرم را در این افراد پیش‌بینی می‌کنند؟

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر یک تحقیق پیمایشی و از نوع علی - مقایسه‌ای است. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش شامل کلیه زندانیان مجرم و پرونده دار ساکن در زندان مرکزی شهر همدان بود. نمونه پژوهش، ۶۲ نفر زندانی بود که به صورت در دسترس انتخاب شدند. همچنین ۶۲ نفر از افراد بهنجار به عنوان افراد مورد مقایسه انتخاب شدند. در راستای اندازه‌گیری متغیرهای مورد مطالعه از ابزارهای زیر استفاده شد:

آزمون تحول اخلاقی «ما»^۱: آزمون تحول اخلاقی «ما» از دو قسمت تشکیل شده است که قسمت اول آن میزان نوع‌دوستی و قسمت دوم آن میزان سطح تحول اخلاقی را می‌سنجد. پایایی و ثبات درونی قسمت اول در بررسی‌های متعدد از ۰/۷۴ تا ۰/۸۴۱ متغیر بوده است. پایایی و ثبات درونی قسمت دوم این آزمون ۰/۶۴ بوده است. اعتبار و پایایی آن در تحقیق‌های مختلف بیش از ۰/۷۵ بوده است (بیرامی و همکاران، ۱۳۹۰؛ رضایی و همکاران، ۱۳۹۳).

پرسش‌نامه معنی در زندگی: این پرسش‌نامه توسط ماهولیک و کرانباخ (۱۹۶۴) تهیه

1. Moral-Altruism Development Test "MA"

شده است و دارای ۲۰ گویه است که در مقیاس درجه‌ای تنظیم شده است و هر کدام از سؤالات، نشان‌گر حالات آزمودنی در زمان حال هستند. در پژوهشی، مالکی (۱۳۸۹) آلفای کرونباخ برای پرسش‌نام، معنی در زندگی را ۰/۹۱ به دست آورده است. **ابزار سنجش خانواده:** یک پرسش‌نامه ۶۰ سؤالی است که برای سنجیدن کارکرد خانواده بر اساس الگوی مک مستر تدوین شده است. این مدل، ۶ جنبه از کارکرد خانواده را مد نظر دارد که شامل حل مسئله، ارتباط، نقش‌ها، همراهی عاطفی، آمیزش عاطفی، کنترل رفتار است (اپشتاین و همکاران، ۱۹۸۳). در ایران، هنجاریابی جهت سنجش عملکرد خانواده را نجاریان (۱۳۸۷) به عمل آورد. وی ضریب آلفای این ابزار را با اجرا روی نمونه ۵۱۰ نفر، ۰/۹۳ در بعد کلی، صیادی (۱۳۹۱) ضریب آلفایی برابر با ۰/۹۳ و امینی (۱۳۸۹)، ۰/۸۱ گزارش کرده است که نشانگر پایایی بالای این آزمون است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از آمار توصیفی و شاخص‌های گرایش مرکزی (میانگین و انحراف معیار) و برای آزمون فرضیه‌ها از روش تحلیل واریانس چند متغیره و تحلیل تشخیصی استفاده شد.

فرضیه‌های پژوهش

- معنای زندگی، تحول اخلاقی و عملکرد خانواده در افراد مجرم و غیرمجرم متفاوت است.
- سطح رشد و تحول اخلاقی افراد مجرم و غیر مجرم باهم متفاوت است.
- افراد مجرم و غیر مجرم در یافتن معنایی برای زندگی باهم متفاوت می‌باشند.
- افراد مجرم و غیر مجرم در زمینه عملکرد خانوادگی باهم متفاوت هستند.

یافته‌های تحقیق

جدول ۱: توصیف آماری نمرات متغیرهای مورد مطالعه به تفکیک گروه

گروه	متغیرها	میانگین	انحراف استاندارد
غیر مجرم	عملکرد خانواده	۱۳۹/۲	۱۳/۷
	معنای زندگی	۴۹/۸۱	۱۵/۶
	تحول اخلاقی	۰/۲۴	۰/۰۵
مجرم	عملکرد خانواده	۱۴۵/۴	۱۰/۵
	معنای زندگی	۳۴/۲۳	۸/۸
	تحول اخلاقی	۰/۱۹	۰/۰۲

در جدول (۱) به میانگین و انحراف استاندارد نمراتی که افراد مجرم و غیر مجرم در پرسش‌نامه‌های مختلف به دست آورده‌اند، اشاره شده است که جهت پی بردن به معنادار بودن آماری تفاوت میان میانگین‌های دو گروه از آمار استنباطی استفاده خواهد شد که در جداول بیان می‌شود.

قبل از بررسی فرضیه‌های تحقیق، ابتدا مفروضه نرمال بودن توزیع متغیر بررسی شد که نتایج نشان داد توزیع متغیرها در دو گروه نرمال است.

جهت استفاده از تحلیل واریانس چند متغیره (MANOVA)، از آزمون برابری ماتریس کوواریانس باکس (BOX) استفاده شد. نتایج این آزمون نشان داد ماتریس‌های واریانس و کوواریانس متغیرها برابر بوده و باهم تفاوت معناداری ندارند؛ بنابراین می‌توانیم از تحلیل واریانس چند متغیره استفاده کنیم.

جدول ۲ - نتایج تحلیل واریانس چند متغیری

اثر	آزمون‌ها	ارزش	مقدار F	درجه آزادی اثر	درجه آزادی خطا	معناداری (P)
گروه	اثر پیلایی	۰/۵۵۶	۳۶/۰۶	۴	۱۱۵	۰/۰۰۱
	لامبدای ویلکز	۰/۴۴۴	۳۶/۰۶	۴	۱۱۵	۰/۰۰۱
	اثر هتلینگ	۱/۲۵	۳۶/۰۶	۴	۱۱۵	۰/۰۰۱
	بزرگ‌ترین ریشه روی	۱/۲۵	۳۶/۰۶	۴	۱۱۵	۰/۰۰۱

همان‌طور که جدول (۲) نشان می‌دهد، نسبت F به دست آمده در سطح اطمینان بیش از ۹۹ درصد ($\alpha=0/05$) معنادار است. در نتیجه دو گروه (مجرم و غیر مجرم) حداقل در یکی از متغیرهای وابسته باهم متفاوت بوده و تفاوت معناداری دارند. ولی این آماره نشان نمی‌دهد که در کدام یک از متغیرهای وابسته تفاوت دارند. برای این منظور ابتدا از آزمون برابری واریانس‌های خطای لون استفاده کردیم. نتایج نشان داد که تجانس متغیرهای تحقیق در سطح اطمینان ۹۹ درصد ($\alpha=0/05$) برقرار است. لذا بعد از آن به بررسی این موضوع می‌پردازیم که کدام یک از متغیرهای وابسته، به‌طور جداگانه از متغیر مستقل (مجرم و غیر مجرم بودن) اثر پذیرفته است؟ در ادامه نتیجه آزمون تحلیل واریانس چند متغیره در ادامه آورده شده است.

جدول ۳ - نتایج آزمون تحلیل واریانس یکراهه چند متغیره

منبع تغییرات	متغیر وابسته	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F مقدار	سطح معناداری
گروه	کارکرد خانواده	۱۱۶۵/۶۳	۱	۱۱۶۵/۶۳	۷/۷	۰/۰۰۶
	معنای زندگی	۷۲۸۵/۲	۱	۷۲۸۵/۲	۴۵/۰۵	۰/۰۰۱
	رشد و تحول اخلاقی	۰/۰۶۹	۱	۰/۰۶۹	۳۸/۰۲	۰/۰۰۱
خطا	کارکرد خانواده	۱۷۷۰۴/۳۳	۱۱۸	۱۵۰/۰۳		
	معنای زندگی	۱۹۰۸۱/۷۱	۱۱۸	۱۶۱/۷		
	رشد و تحول اخلاقی	۰/۲۱۳	۱۱۸	۰/۰۰۲		

همان‌طور که در جدول (۳) مشاهده می‌شود نتیجه آزمون تحلیل واریانس چند متغیره برای عملکرد خانواده، معنای زندگی و تحول اخلاقی در سطح اطمینان بیش از ۹۵ درصد ($P < 0/05$) معنادار است؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت معنای زندگی، تحول اخلاقی و عملکرد خانواده در افراد مجرم و غیرمجرم متفاوت است.

جدول ۴ - توصیف آماری گروه‌ها در متغیرهای مستقل

گروه	متغیرهای مستقل	میانگین	انحراف استاندارد	تعداد معتبر	
				بدون وزن	وزن داده شده
عادی	کارکرد خانواده	۱۳۹/۲	۱۳/۷	۶۰	۶۰
	معنای زندگی	۴۹/۸	۱۵/۶	۶۰	۶۰
	رشد و تحول اخلاقی	۰/۲۴	۰/۰۵	۶۰	۶۰
مجرم	کارکرد خانواده	۱۴۵/۴	۱۰/۵	۶۰	۶۰
	معنای زندگی	۳۴/۲۳	۸/۸	۶۰	۶۰
	رشد و تحول اخلاقی	۰/۱۹	۰/۰۲	۶۰	۶۰

ستون وزن داده شده جدول (۴) نشان می‌دهد که با همه مشاهده‌ها به‌طور یکسان عمل شده است.

جدول (۵) ارزش ویژه و آزمون معناداری تابع تشخیص

همبستگی متعارف	ارزش ویژه	لامبدای ویلکز	خی دو	درجه آزادی	سطح معناداری
۰/۷۴	۱/۲۵	۰/۴۴	۹۴/۲	۴	۰/۰۰۱

بر اساس نتایج مندرج در جدول (۵)، همبستگی متعارف ۰/۷۴ است؛ به عبارت دیگر ۵۴ درصد از واریانس متغیر وابسته دو گروه به وسیله تابع تشخیص (ترکیب خطی متغیرهای مستقل) تبیین می‌شود. معناداری لامبدای ویلکز حاکی از این بود که متغیرهای پیش‌بین، گروه مجرم و غیر مجرم را از هم تفکیک می‌کند.

جدول ۶ - ضرایب استاندارد شده و همبستگی‌های متغیرهای پیش‌بین تابع تشخیص

متغیرهای پیش‌بین	ضرایب استاندارد	ضرایب همبستگی
تحول اخلاقی	۰/۸۰۷	۰/۵۰۷
معنای زندگی	۰/۸۰۱	۰/۵۵۲
کارکرد خانواده	-۰/۴۰۱	-۰/۲۲۹

بر اساس ضرایب جدول (۶)، تحول اخلاقی و معنای زندگی با تابع تشخیص، بیشترین رابطه و با نمره‌های عملکرد خانواده، رابطه متوسط را نشان می‌دهد.

جدول ۷ - نتایج طبقه‌بندی حاصل از تابع تشخیص

شاخص‌های آماری	موفق	گروه پیش‌بینی شده	
		غیر مجرم	مجرم
تعداد	غیر مجرم	۴۸	۱۲
	مجرم	۶	۵۴
گروه اصلی	غیر مجرم	۸۰	۲۰
	مجرم	۱۰	۹۰

۸۵ درصد همه موارد به درستی طبقه‌بندی شده‌اند.

نتایج جدول (۷) نشان‌دهنده این است که تابع تشخیص، ۸۵ درصد موارد را به درستی طبقه‌بندی کرده است. تابع تشخیص در پیش‌بینی گروه مجرم (۹۰ درصد) در مقایسه با افراد غیر مجرم (۸۰ درصد) تا اندازه‌ای بهتر عمل کرده است. پیش‌بین عضویت در یکی از دو گروه فقط بر اساس شانس و تصادف بهتر از ۵۰ درصد نیست. دقت طبقه‌بندی به دست آمده، ۸۵ درصد به گونه معناداری بهتر از آن است؛ بنابراین روایی مدل را نشان می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج تحقیق حاضر نشان داد افراد مجرم نسبت به افراد عادی از سطح رشد و تحول اخلاقی پایین‌تری برخوردارند. نتیجه تحقیق حاضر با نتایج تحقیقات میرسلطانی (۱۳۸۹)، محمد اسماعیل (۱۳۸۴) و اکرمی (۱۳۹۱) همسو و با نتایج جنیدی (۱۳۸۸) و اسیرسیانس (۱۳۸۶) غیرهمسو است. در پژوهشی که میرسلطانی بر روی بزهکاران شهر تبریز انجام داد به این نتیجه رسید که نوجوانان بزهکار در مقایسه با نوجوانان عادی از تحول اخلاقی پایین‌تری برخوردارند. اکرمی نیز در مطالعه خود نشان داد که بین قضاوت اخلاقی کودکان و نوجوانان بزهکار، تفاوت معنی‌داری وجود دارد و کودکان و نوجوانان عادی از لحاظ درک اخلاقی در سطوح رشد یافته‌تری از مراحل کلب‌رگ قرار دارند. در

حالی که جنیدی (۱۳۸۸) و اسپرسیانس (۱۳۸۶) به عدم تفاوت بین نوجوانان عادی و بزهکار در زمینه تحول قضاوت اخلاقی دست یافتند.

همچنین نتایج تحقیق حاضر نشان داد افراد مجرم نسبت به افراد عادی معنای کمتری را در زندگی خود احساس می‌کنند. نتیجه به دست آمده، با نتایج لین و همکاران (به نقل از فرانکل، ۱۳۸۷، ص ۱۲۵) همسو است. فرانکل معتقد است که اگر افراد معنایی را تعقیب نکنند و هدفی را نداشته باشند، احتمالاً به هر بیراهه‌ای منحرف خواهند شد؛ چراکه انسان هدفمند بدون توجه به مسیرهای انحرافی، جهت زندگی خود را تعیین می‌کند، تعالی نفس را تجربه می‌کند و با رضایت و آرامش روانی از زندگی خود بهره‌مند می‌شود (مالکی، ۱۳۸۹، ص ۱۸۱).

از سوی دیگر، نتایج تحقیق نشان داد افراد مجرم نسبت به افراد عادی، عملکرد خانوادگی متفاوتی دارند که با نتایج تحقیق شعاری نژاد (۱۳۹۱)، تایلر، هویت و وایت بک (۲۰۰۵)؛ به نقل از صیادی، ۱۳۹۱، ص ۱۷۸) همسو است. همچنین نتایج این بررسی با نتایج تحقیقات جانسون^۱ (۲۰۰۹)، هاگان و فوستر^۲ (۲۰۱۰)، بروک^۳ (۲۰۰۹)، مارتین^۴ (۲۰۰۹)، مبارکی (۱۳۸۶) و رستگار خالد (۱۳۸۷) مبنی بر مؤثر بودن فرآیندهای خانوادگی انسجام و احترام خانواده، مهارت‌های تصمیم‌گیری و حل مسئله بر بزهکاری همخوانی دارد. در خصوص توجیه نتایج بررسی حاضر می‌توان اظهار داشت که اکثر ناراحتی‌های افراد، زائیده محیط آشفته خانوادگی است.

مطالعات بسیاری نشان می‌دهند نوجوانانی که تجربه‌های کودکی خود را در محیط‌های نامساعد خانوادگی کسب کرده‌اند، دگرگونی‌های رفتاری و نابهنجاری‌های اجتماعی را در دوران رشد بعدی خود نشان داده‌اند (شعاری نژاد، ۱۳۹۱، ص ۱۰۵). همچنین، نوجوانان فراری، عدم واکنش کافی، ارتباطات یا انتخاب‌های ناچیز، محدودیت‌های غیرمنطقی اعمال شده از طرف خانواده، سوءاستفاده جسمی و جنسی و مورد غفلت واقع شدن و طرد از عوامل اساسی فرار خود از خانه قلمداد می‌کنند (تایلر، هویت و وایت بک، ۲۰۰۵)؛ به نقل از صیادی، ۱۳۹۱، ص ۱۱۲).

1. Johnston, C

2. Hagan, J. & Foster, H

3. Brook, S

4. Martin, A

نتایج کلی تحقیق نشان داد که متغیرهای رشد اخلاقی، کارکرد خانواده و معنای زندگی به‌طور معنی‌داری ارتکاب جرم را در افراد پیش‌بینی می‌کنند. این یافته با نتایج میرسلطانی (۱۳۸۹)، محمد اسماعیل (۱۳۸۴) و اکرمی (۱۳۹۱) همسو و با نتایج تحقیق جنیدی (۱۳۸۸) و اسیرسیانس (۱۳۸۶) غیر همسو است.

با توجه به نتایج تحقیق، به‌طور کلی می‌توان گفت که خانواده و عملکرد آن در هویت‌یابی و یافتن معنایی برای زندگی نقش مهمی دارد. همان‌طور که نتایج تحقیق حاضر و تحقیقات متعدد نشان داده‌اند تحول اخلاقی، عملکرد خانواده و معنای زندگی افراد مجرم با افراد غیر مجرم متفاوت است و این نشان‌دهنده نقش ساختار تربیتی و هویتی خانواده در شکل‌گیری شخصیت فرزندان است.

بنابراین، بیش از پیش سیستم عاطفی - هیجانی و تربیتی خانواده و در کنار آن انسجام هویتی افراد در ارتکاب جرم نقش خود را نشان می‌دهد. بر اساس نظریه خانواده پویایی براون (۱۹۷۸)، وقتی عملکرد ضعیف در روابط زناشویی وجود داشته باشد این اختلاف روی رفتار کودک تأثیر کرده و انعکاس عملکرد بد والدین را کودک به‌صورت نشانه‌های آسیب‌شناختی نشان می‌دهد (پروچاسکا و نورکراس، ۱۳۸۹، ص ۲۲۳).

پیشنهادها

- به منظور پیشگیری از ارتکاب جرم، بر ارتقای مؤلفه‌های تحول اخلاقی، عملکرد خانواده و معنای زندگی در بین افراد تأکید شود.
- تحقیقات نشان داده است که افراد مجرم رشد اخلاقی و اعتقادات دینی ضعیف‌تری نسبت به افراد غیر مجرم دارند. بنابراین، توجه بیشتر به آموزش‌های دینی و رشد اخلاقی افراد و تلاش در زمینه افزایش بصیرت و اعتقادات دینی به ویژه در خانواده چه بسا محافظ مطلوبی برای جلوگیری از انحراف در زمان دشواری است.
- اعتقادات مذهبی و اخلاق عامل مهمی در خودکنترلی است و افراد را از کج‌روی و رفتارهای نابهنجار دور نگه می‌دارد. تقویت اخلاق، بالا بردن آستانه تحمل افراد و پالایش افکار و احساسات منفی، تأثیر بسزایی در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه دارد؛ لذا مسئولان فرهنگی باید تمام تلاش خود را به کار گیرند تا فضای معنوی و اخلاقی را ارتقاء دهند.

- مهم‌ترین نهاد اجتماعی برای تربیت و آموزش و حمایت اعضای خود و پیشگیری از وقوع جرم، خانواده است، برای همین، ایجاد روابط مطلوب در خانواده کمکی است تا افراد بتوانند مشکلات خود را با هم در میان گذارند و به محیط خارج از خانه پناه نبرند. توجه به رابطه والدین با یکدیگر و فرزندان و تأثیر عملکرد خانواده بر رفتارهای مجرمانه از طریق آموزش مهارت‌های زندگی به افراد در پیشگیری از رفتارهای ناهنجار مؤثر است.

- در زمینه عملکرد مطلوب خانواده، نحوه رشد و ارتقای اخلاقیات و معنای زندگی در فرهنگ دینی، دوره‌های آموزشی مختلف برای افراد و خانواده‌ها برگزار شود.

- پیشنهاد می‌شود بررسی‌های دیگری در سایر مناطق جغرافیایی انجام شود تا با اطمینان بیشتر بتوان به تعمیم نتایج پرداخت.

منابع

منابع فارسی

- اسیر سیانس، روبرت (۱۳۸۶). بررسی رابطه ادراک خود، قضاوت اخلاقی و رفتار اخلاقی در نوجوانان عادی و بزهکار. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی، دانشگاه تهران.
- اکرمی، ناهید (۱۳۹۱). مقایسه تحول قضاوت اخلاقی در کودکان و نوجوانان بزهکار و بهنجار و بررسی تأثیر شرایط خانوادگی بر آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- امینی لاری، محمود (۱۳۸۹). بررسی میزان افسردگی، ویژگی‌های مختلف و علل فرار در دختران فراری ارجاع شده به مراکز نگهداری بهزیستی شیراز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی، دانشگاه شیراز.
- بیرامی، منصور، پوراسماعیلی، اصغر، صالحی حیدرآباد، مجتبی و عندلیب، مرتضی (بهار ۱۳۹۰). بررسی نقش عامل‌های شخصیتی در پیش‌بینی تحول اخلاقی و میزان نودوستی. فصلنامه پژوهش‌های نوین روان‌شناختی. ۶ (۱) صص ۶۱-۷۶. بازیابی از: <http://www.magiran.com/view.asp?Type=pdf&ID=911816>
- پالاهنگ، حسن، وکیل زاده، سید بهاء‌الدین و دریس، فاطمه (زمستان ۱۳۸۱). بررسی فراوانی اختلال‌های شخصیت در مجرمین مرد زندانی در زندان شهرکرد. مجله اندیشه و رفتار. ۸ (۳) صص ۵۷-۶۴. بازیابی از: <http://ijpcp.iums.ac.ir/article-1-226-fa.html>

- پروچاسکا و جان نورکراس (۱۳۸۹). *نظریه‌های روان‌درمانی* (سید یحیی سید محمدی، مترجم). تهران: انتشارات رشد.
- جنیدی، سیما (۱۳۸۸). *بررسی رابطه قضاوت اخلاقی و رفتار اخلاقی در دختران نوجوان عادی و دختران نوجوان بزهکار ۱۴-۱۷ ساله تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی (ره).
- جوادی، محمدحسین (۱۳۹۰). *مقایسه عملکرد خانواده‌های نوجوانان بزهکار و عادی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی (ره).
- حکمت، سعید (۱۳۹۰). *روان‌پزشکی کیفری*. تهران: انتشارات گوتنبرگ.
- راهب، غنچه (۱۳۸۵). *بررسی عوامل مؤثر در گرایش نوجوانان دختر ساکن شهر تهران به بزهکاری*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مددکاری اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی (ره).
- رستگار خالد، امیر (اردیبهشت ۱۳۸۷). *دین و خانواده؛ دو نهاد مهم در پیشگیری از بزهکاری جوانان*. سومین کنگره ملی آسیب‌شناسی خانواده. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- رضایی، لیلی؛ مصطفایی، علی و خانجانی، زینب (بهار ۱۳۹۳). *بررسی مقایسه‌ای تحول اخلاقی، نوع‌دوستی و خودکارآمدی اجتماعی در دانش‌آموزان تیزهوش و عادی دبیرستان‌های شهر ارومیه*. فصلنامه آموزش و ارزیابی. ۷(۲۵) صص ۲۹-۴۱. بازیابی از: <http://fa.journals.sid.ir/ViewPaper.aspx?id=220878>
- سامانی، سیامک و بهمنش، زهرا (پاییز ۱۳۹۰). *مقایسه فرآیندها و کنش‌های خانوادگی در نوجوانان بزهکار و عادی*. فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی. صص ۴۳-۶۸. بازیابی از: http://www.sid.ir/fa/VEWSSID/J_pdf/4004713892302.pdf
- سیف، سوسن (زمستان ۱۳۷۸). *خانواده و اعتیاد*. مجموعه مقالات همایش علمی کاربردی اعتیاد و خانواده. تهران: دانشگاه الزهرا و ستاد مبارزه با مواد مخدر.
- ساروخانی، باقر (۱۳۹۱). *مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده*. تهران: انتشارات سروش.
- شامبیانی، هوشنگ (۱۳۹۱). *بزهکاری اطفال و نوجوانان*. تهران: انتشارات ژوبین.
- شعاری نژاد، علی‌اکبر (۱۳۹۱). *روان‌شناسی رشد*. تهران: دانشگاه پیام نور.
- صیادی، علی (۱۳۹۱). *بررسی اثرات متقابل کارآیی خانواده در بروز مشکلات روانی نوجوانان پایه سوم متوسطه شهر تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی. دانشگاه علامه طباطبایی (ره).
- فاضلی نیا، فرزانه (۱۳۹۰). *نقش خانواده و مدرسه در آسیب روانی - اجتماعی کودکان و*

- نوجوانان کانون اصلاح و تربیت شهر تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهراء (س).
- فرانکل، ویکتور (۱۳۸۷). فریاد ناشنیده برای معنی (مصطفی تبریزی و علی علوی نیا، مترجمان). تهران: انتشارات فراروان.
- کدیور، پروین (۱۳۸۸). روان‌شناسی اخلاق. تهران: انتشارات آگاه.
- کی‌نیا، مهدی (۱۳۹۱). روان‌شناسی جنایی. تهران: انتشارات رشد.
- گیلک پور، خدیجه (۱۳۹۱). بررسی علل فرار دانش‌آموزان از مدرسه. تهران: اداره کل آموزش و پرورش.
- ماسن، پاول هنری؛ کیگان، جروم و هوستون، آلتا کارول (۱۳۹۰). رشد و شخصیت کودک (مهشید یاسایی، مترجم). تهران: انتشارات رشد.
- مالکی، کفایت (۱۳۸۹). بررسی رابطه بین معنای زندگی و راهبردهای مقابله‌ای با احساس شادکامی در بین دانشجویان دانشگاه تبریز. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه تبریز.
- مبارکی، آسیه (۱۳۸۶). نقش خانواده در بروز بزهکاری نوجوانان. سومین کنگره ملی آسیب‌شناسی خانواده. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- میرزا احمدی، نادر (۱۳۸۹). بررسی علل و عوامل بزهکاری نوجوانان و جوانان بین زندانیان و غیر زندانیان شهرستان تبریز. پایان نامه کارشناسی مددکاری اجتماعی، دانشگاه علوم پزشکی تبریز.
- میرسلطانی، میرباقر (۱۳۸۹). بررسی و مقایسه تحول اخلاقی نوجوانان بزه‌کار با نوجوانان عادی پسر و دختر. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تبریز.
- نجاریان، فرزانه (۱۳۸۷). عوامل مؤثر بر کارآیی خانواده و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی ابزار سنجش خانواده. پایان نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی، دانشگاه آزاد رودهن.
- نورانی اردبیلی، مصطفی (۱۳۹۱). اخلاق. تهران: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.
- ولی زاده، شیرین (۱۳۸۶). بررسی تأثیر جدایی والدین بر فرار دختران ۱۶ تا ۲۰ ساله شهر تهران. سومین کنگره ملی آسیب‌شناسی خانواده. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

منابع انگلیسی

- Brook, S.G.M. (2009). Coping Skills and Parent Support Mediate The Association Childhood Attention Deficit. *Journal of Pediatric Psychology*, 30(4), PP, 345-357. Retrieved from:[doi:10.1093/jpepsy/jsi029](https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsi029)
- Chad Wick, B.A.& Top,B.L.(2009). Religiosity and Delinquency among LDS Adoles Cent. *Journal for the Scientific Study Of Religion*,32,pp:43. Retrieved from: <https://goo.gl/rGkkHe>
- Epstein, N.B., Baldwin, L.M., & Bishop, D.S. (1983). The McMaster family assessment device. *Journal of Marital and Family Therapy*, 9: 171-180. Retrieved from:[doi:10.1111/j.1752-0606.1983.tb01497.x](https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1983.tb01497.x)
- Epstein, S. (1985). The implications of cognitive-experiential self theory for research in social psychology and personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 15: 283–310. Retrieved from:[doi:10.1111/j.1468-5914.1985.tb00057.x](https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1985.tb00057.x)
- Hagan, J. & Foster, H. (2010). Hes a Rebel: Toward a Sequential Stress Theory of Delinquency and Gendered Pathways to Disadvantage in Emerging Adulthood. *Journal of Social Forces*, 82(1), PP, 53-86. Retrieved from:[doi:10.1353/sof.2003.0091](https://doi.org/10.1353/sof.2003.0091)
- Johnston C, Mash E.J. (2009). Families of children with ADHD: review and recommendation for research. *ClinChild Fam Psychol Rev*. 4(3); 183-207. Retrieved from: [PMID:11783738](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11783738/)
- Juby, H. & Farington, D.P. (2010). Disentangle the link between Disrupted Families and Delinquency. *Birt. J.Criminol*, Vol.41.pp22-40. Retrieved from: [doi:10.1093/bjc/41.1.22](https://doi.org/10.1093/bjc/41.1.22)
- Martin,A. (2009). *Juvenile Delinquency: Theories Causation*. Juvenile Delinquency, PP, 61-93.
- Muolo, P. (2009). Single-Family Delinquencies Rise. *National Mortgage News*, New York, 20(1).
- Palusci, Vincent J. Crum,Pat. Bliss, Rosalynn and Bavolek,Stephen J. (2012). Changes in Parenting Attitudes and Knowledge among Inmates and other at Risk populations after a Family Nurturing Program. *Children and Youth Services Review*, vol30,pp 79-89. Retrieved from: <http://EconPapers.repec.org/RePEc:eee:cysrev:v:30:y:2008:i:1:p:79-89>
- Sutherland,E.H. (1999). *The Professional Thief Chicago*,University of Chicago press. Retrieved from: <http://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/P/bo3613144.html>
- Sugar, M. (2009). *Female Adolescent Development*. Brunner/ Mazel. Inc.